

Några anmärkningar om kungens roll för Svenska Akademiens stadgar¹

Nils Gustafsson

Bakgrund

Under några veckor i april 2018 stormade det kring Svenska Akademien. I spåren av anklagelserna om sexuella övergrepp som framkom i artiklar av journalisten Matilda Gustavsson i DN i november 2017, och därefter avslöjanden om jäv och läckt information, gjordes en advokatutredning (Gustavsson 2017; Lindkvist 2018). I samband med att den blev färdig och diskuterades i Akademien hoppade snabbt flera ledamöter av, den ständiga sekreteraren Sara Danius avgick från sin post, flera akademiledamöter talade ut i medierna, och en knytblusdemonstration anordnades utanför Börshuset till stöd för Sara Danius. (TT/SVD 2018a; Grönberg & Grönlund 2018; TT/SVD 2018b)

Akademien ansåg tidigare att ledamöter satt på livstid oavsett om de ville gå ur eller ej, varför de avhoppade ledamöterna inte kunde ersättas förrän de avgått med döden. Eftersom flera ledamöter sedan tidigare slutat delta i Akademiens arbete (exempelvis författaren Kerstin Ekman, som redan 1989 lämnade Akademien efter bråket kring Salman Rushdie), närmade sig Akademien snabbt ett tillstånd där de inte längre skulle vara tillräckligt många – minst tolv – för att uppfylla stadgarnas krav för att kunna välja in nya ledamöter. I sista hand kunde utdelandet av Nobelpriset i litteratur, detta för Sveriges internationella anseende så viktiga evenemang, hotas. Förutom alla andra problem upplevde Svenska Akademien att man hindrades från att agera av sina stadgar, intakta sedan grundandet 1786.

I samband med denna snabba händelseutveckling trädde plötsligt kungen in som en *rex ex machina* och lät i ett pressmeddelande den 11 april meddela att "[d]et är min bestämda uppfattning att Monarken disponerar över de stadgar

¹ Författaren skulle vilja tacka Jan Teorell, Jakob Heidbrink, Henrik Wenander och Martin Sunnqvist för värdefulla synpunkter. Delar av innehållet i denna text presenterades på ett seminarium på juridiska fakulteten vid Lunds universitet den 17 maj 2018.

för Svenska Akademien som min företrädare Gustav III fastställde” (kungahuset.se 2018a). Detta ledde till glädje bland en del och skepsis bland andra (TT/SVD 2018c; Schultz 2018; Gustafsson 2018). Den avgående hovrättspresidenten och tillträdande riksmarskalken Fredrik Wersäll hävdade med enfasett att kungen i själva verket var den ende som kunde ändra Svenska Akademiens stadgar (Lindqvist & Lenas 2018). Men till och med Wersäll tillstod att det inte var helt självklart vad som gällde (ibid). Möjligen kunde frågan prövas rättsligt, men man finge då också ställa sig frågan om det funnes någon som överhuvudtaget hade rätt att väcka talan.

Den 2 maj meddelade hovet slutligen att kungen hade ändrat Svenska Akademiens stadgar och infört en bestämmelse om rätt till utträde för ledamöter (kungahuset.se 2018b). Däremot infördes ingen bestämmelse om hur stadgarna ändras eller vem som har rätt att göra det (Hovprotokoll 6/2018). Själva beslutet meddelades ”i underdånig föredragning inför H.M. Konungen” i ett så kallat hovprotokoll, som upptar ”den svenske monarkens beslut i ärenden som rör Kungliga Hovstaterna” (Bramstång 1999), vilket annars oftast rör sig om medaljer, titulärhertigdömen och liknande ting.

Efter detta klagande utträdde fyra ledamöter formellt ur akademien, medan ytterligare fyra endast avstod från att delta i akademiens verksamhet. Då de kvarvarande tio ledamöterna uttalade en förhoppning om att snabbt kunna välja in nya ledamöter, förklarade hovet snabbt att det i stadgarna fortfarande stod att det krävdes tolv ledamöter för att göra det, och kungen avsåg inte att göra några ytterligare stadgeändringar (Grahn & Farran-Lee 2018). I skrivande stund (slutet av augusti 2018) har tre avhoppade men inte avgångna ledamöter indikerat att de möjligen skulle kunna tänka sig att medverka i att välja in nya ledamöter (da Silva 2018). Utdelandet av nobelpriset i litteratur har skjutits upp. Det är svårt att veta vad framtiden har i sitt sköte. Det är dock uppenbart att kungen har spelat en viktig och något förvånande roll i händelseförloppet.

I denna text ska jag försöka presentera och diskutera de olika argument som har förts fram kring frågan om vilket förhållande Svenska Akademien står till kungens person, staten och andra tänkbara aktörer. Detta kräver ett utredande av många små detaljer kring gamla institutioner, historiska förhållanden och föråldrade organisationer i det svenska samhället. Det är inte utan att jag har känt mig lite som den skinntorre forskaren Casaubon i George Eliots roman *Middlemarch*: ”*this dried-up pedant, this elaborator of small explanations about as important as the surplus stock of false antiquities kept in a vendor’s back chamber*” (Eliot 1996 [1874]: 202).

Anledningen till att det ändå finns intresse att försöka förstå detta skeende har att göra med att den sätter fingret på flera intressanta principer som har samband med kungens ställning i det demokratiska Sverige efter regeringsformen 1974. I korthet kan man säga att kungens agerande i relation till Svenska Akademien är ett förhållandevis mycket kraftigt utflöde av kungamakt efter

Torekovskompromissen, vars innebörd som bekant var att kungen fräntogs all offentlig makt och samtliga politiska funktioner, sånär som på ordförandeskapet i Utrikesnämnden och i regeringsskifteskonselj, öppnandet av riksmötena, och mottagandet av utländska ambassadörer (Stjernqvist 1971).

Kungens uppgift efter den nya regeringsformen blev att fungera som en symbol för riket och inte dess styresman. Denna förändring följde på en lång utveckling där kungen gradvis hade förlorat inflytande till riksdag och regering genom införandet av parlamentarismen i början av 1900-talet. Denna reella förändring hade dock inte fått någon motsvarighet i författningen, vilket exempelvis gjorde att det ända fram till 1969 års partiella författningsreform hette att kungen ägde att allena styra riket (jfr Herlitz 1970: 24).

Sverige är i många avseenden en mycket republikansk monarki. I andra konstitutionella monarkier har statschefen betydligt fler formella funktioner, som till exempel att formellt utnämna regeringen, underteckna lagar, läsa upp regeringsförklaringen i parlamentet etc. Utöver de begränsningar som finns lagreglerade för statschefens uppgifter finns även en konstitutionell praxis enligt vilken kungafamiljen avhåller sig från att göra politiska uttalanden, vilket förutsätts i grundlagspropositionen (prop. 1973:90, s. 113). Kungen fick genom 1974 års regeringsform formellt rösträtt, men i linje med en långt gången strävan att förhålla sig politiskt neutral utnyttjas inte denna rösträtt.

Mot bakgrund av statschefens väldigt återhållna befogenheter ter det sig alltså märkligt med det plötsliga framflyttandet av positionerna i samband med historien kring Svenska Akademien.

Jag har inte tidigare i min forskargärning sysslat med författningen specifikt, men såvitt jag vet det är det inte någon annan statsvetare som diskuterat sakfrågan, och jag dristar mig därför till att göra ett försök. Detta kan kanske sättas i förbindelse med den bristande återväxten bland de svenska författningsforskarna. De flesta andra som uttalat sig offentligt i frågan är jurister, men även deras meningar har gått isär. Juristerna har dessutom naturligt nog tenderat att tolka frågan utifrån ett juridiskt perspektiv, medan man ur ett statsvetenskapligt perspektiv också bör rikta sökarljuset mot maktfrågan.

Vad är en kunglig akademi?

Svenska Akademien är en kunglig akademi. Ordet akademi går tillbaka på Platons Akademi i antikens Aten. Under renässansen startades med detta höga föredöme akademier först i Italien och under de följande århundradena runt om i Europa. Den äldsta ännu existerande akademien är *Academia delà Crusca* [sic], som grundades 1583 i Florens, en språkligt orienterad akademi som bland annat utarbetade den första italienska ordboken år 1612 (Engwall 2015). Med *Academia delà Crusca* som förebild grundades *Académie Française* 1635, som i sin tur gav Gustav III inspiration till att instifta Svenska Akademien. Andra

svenska akademier som grundades under 1700-talet var bland annat Kungliga Vetenskaps-Societeten i Uppsala (1710), Kungliga Akademien för de fria konsterna (1735), Kungliga Vitterhetsakademien (1754), Kungliga Musikaliska Akademien (1771) och Kungliga Krigsvetenskapsakademien (1796). I dagsläget finns det 18 kungliga akademier (ibid).² De har alla gemensamt att de har kungen som beskyddare och vid någon tidpunkt har fått kunglig stadfästelse för sina stadgar. Detta kan tyckas vara en tydlig indikation på akademiernas nära anknytning till den offentliga förvaltningsrymden, men det bör kommas ihåg att någon föreningsfrihet inte existerade under Gustav III:s regim: att få kungligt beskyddarskap och stadfästelse var en garant för att verksamheten inte skulle förbjudas (jfr. Hemström 2001).

Svenska Akademien grundades alltså av Gustav III 1786. Stiftelseurkunden utgörs av ett kungligt brev som kungen lät sin statssekreterare läsa upp i Riksrådet den 20 mars (Svenska Akademien 1786). Kungliga brev är handlingar som innehåller direktiv och föreskrifter av olika slag (SAOB *kunglig*, tryckår 1938). En sentida efterföljare kan sägas vara våra dagars regleringsbrev (Wikipedia 2016). Det kungliga brev där Gustav III grundar Svenska Akademien liknar andra typer av kungliga beslut från tiden. Det inleds med hans vanliga titulatur (Vi Gustaf, osv.) refererar till kungens regering, hans omsorg om landets försvar men också om vetenskap och kultur. Längst ner på brevet hänger det stora rikssigillet, inneslutet i en silverkupa. (Svenska Akademien 1786). Det står alltså utom tvivel att Gustav III grundade Svenska Akademien som svensk regent och inte i någon annan funktion. Detta kan tyckas trivialt, men är en viktig anmärkning eftersom det i debatten har framförts att kungen inte grundade akademien i egenskap av regent utan som ”monark”, vilket möjligen kan ha föranlett ordvalet i den nuvarande kungens ovannämnda uttalande (Bergström 2018).

2 De kungliga akademierna är följande:
 Kungl. Akademien för de fria konsterna
 Kungl. Vetenskapsakademien,
 Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien
 Kungl. Musikaliska Akademien
 Kungl. Örlogsmannasällskapet
 Svenska Akademien
 Kungl. Krigsvetenskapsakademien
 Kungl. Skogs- och Lantbruksakademien
 Kungl. Ingenjörsvetenskapsakademien
 Kungl. Gustav Adolfs Akademien för svensk folkkultur
 Kungliga Fysiografiska Sällskapet i Lund
 Kungliga Humanistiska Vetenskapssamfundet i Lund
 Kungliga Humanistiska Vetenskapssamfundet i Uppsala
 Kungliga Samfundet för utgivande av handskrifter rörande Skandinaviens historia
 Kungliga Skytteanska Samfundet
 Kungliga Vetenskapssamhället i Uppsala
 Kungliga Vetenskaps- och Vitterhetssamhället i Göteborg
 Kungliga Vetenskaps-Societeten i Uppsala

Gustav III hade ett stort kulturintresse och grundade ett antal kulturinstitutioner varav många finns kvar än idag. Hans aktiva kulturpolitik hade också en förvaltningspolitisk aspekt: genom sina akademireformer anpassade han äldre organisatoriska skikt i det kungliga kansliet (SOU 2009:16, s. 98). Akademierna kom att fungera som institutioner för konst och vetenskap med en långt gången frihet trots täta band till statsmakten (ibid: 123). Under århundradena övertog riksdag och regering gradvis ansvaret för den statliga kulturpolitiken (prop. 1974:28, s. 282). Akademierna som en sorts blandform av statlig myndighet och fria institution pågick fram till och med 1960- och 1970-talet, då man överförde de rena förvaltningsuppgifterna till statliga myndigheter. Konsthögskolan och Musikhögskolan i Stockholm drevs av respektive akademier in på 1970-talet. Kungliga Vetenskapsakademien drev Naturhistoriska Riksmuséet fram till 1965. Riksantikvarieämbetet sorterade under Vitterhetsakademien fram till 1975.

Kanske kan startpunkten till denna modernisering återfinnas i den så kallade Sellingaffären. Under 1950-talet försökte Vetenskapsakademien att få bort en professor på Naturhistoriska Riksmuséet, Olof Selling, genom att förklara honom som sinnessjuk. Historien uppmärksammades bland annat av Vilhelm Moberg och Herbert Tingsten och kom att bli ett av exemplen på rättsröta som förekom i debatten. Diskussionen kring Sellingaffären ledde till att man från politiskt håll uppmärksammade den ålderdomliga konstruktionen av Vetenskapsakademien och reformerade den och förtydligade rågången mellan privat och offentligt. (Wijkander 2017)

Denna utveckling fullföljdes med den utredning som ledde fram till 1970-talets kulturpolitik (SOU 1972:66). I denna föreslogs att de kungliga akademiernas statliga uppgifter så kultur- och utbildningsområdet skulle utföras av myndigheter, varefter akademierna skulle få en friare roll (ibid: 407; SOU 2009:16, s. 168). Utredningen föreslog också att man skulle gå ännu ett steg längre: de kungliga akademierna fick sina stadgar ändrade genom beslut av Kungl. Maj:t (dvs regeringen enligt 1809 års regeringsform med den konstitutionella utveckling som skedde gradvis under 18- och 1900-talen som innebar att den exekutiva funktionen övergick från kungen till statsråden). Utredningen föreslog att akademierna skulle göras helt självständiga även i detta avseende.³

”F n är berörda akademiers stadgar – med undantag av Svenska akademiens – fastställda av Kungl Maj:t. De reglerar akademiernas sammansättning och arbetsformer i detalj. Deras tjänstemän har statligt reglerade befattningar. I ett läge då en akademi inte längre fullgör statliga myndighetsfunktioner, finns det ingen anledning att verksamheten regleras på nuvarande sätt. Det förekommer numera inte, att Kungl Maj:t fastställer stadgar för organ endast för

3 Jag skulle vilja tacka Carl-Johan Kleberg, fd generaldirektör på Statens Kulturråd och en av författarna till utredningen, för att han har gjort mig uppmärksam på detta.

att ge ett slags allmänt godkännande av verksamheten. Endast Svenska akademien intar en i förhållande till statsmakterna helt oberoende ställning. Även om de andra akademierna kommer att få statliga bidrag för sin verksamhet bör de få förmånen av samma oberoende ställning som Svenska akademien genom att deras verksamhet och personal inte regleras av statliga bestämmelser." (ibid: 408).

Som kan utläsas ur det ovanstående citatet var anledningen till att man inte omorganiserade Svenska Akademien att akademien inte hade fått sina stadgar fastställda av Kungl. Maj:t enligt 1809 års regeringsform utan av Konungen enligt 1772 års regeringsform, samt att man inte uppfattade att SA fullgjorde några statliga myndighetsfunktioner. Så hade dock inte alltid varit fallet: bland annat fungerade Svenska Akademien under en period som styrelse för Kungliga Dramatiska Teatern och hade fram till början av 1900-talet som uppgift att utdela statliga författarstipendier (SOU 2009:16, s. 98; 111).

Omorganisationen av de kulturella akademierna fullbordades genom 1974 års kulturproposition (prop 1974: 28 s. 231). Kungl. Maj:t och, efter införandet av 1974 års regeringsform, regeringen fortsatte dock att godkänna de kungliga akademiernas stadgar. I propositionen angavs att akademierna hade "betydelsefulla uppgifter för att fritt och obundet främja utvecklingen inom resp. sektor" men att man inte avsåg att presentera generella förslag: "Sådana frågor får aktualiseras allt eftersom särskilda förslag som berör deras verksamhet läggs fram." (ibid: s. 484) Exempelvis fastställdes Kungliga Vetenskapsakademiens stadgar av regeringen senast år 2006.

Eventuellt kan detta sammanhålla med den bevekelsegrund som Vitterhetsakademien angav i sitt remissvar på SOU 1972:66): "Vitterhetsakademien framhåller att akademien även i framtiden kommer att vara i behov av den speciella offentlighetsrättsliga ställning akademien erhållit genom att dess stadgar är fastställda av Kungl. Maj:t." (prop 1974:28, s. 236). Här framstår det alltså som att det är själva den offentliga sanktionen i form av kunglig stadfästelse av stadgarna som ger den offentlighetsrättsliga ställningen. Varför Vitterhetsakademien önskade behålla denna ställning framgår inte av sammanfattningen av remissvaret. Kanske hade det att göra med skattetekniska skäl, vilket jag återkommer till nedan.

När Konstakademien år 2010 informerade regeringen om att stadgarna behövde uppdateras, lär den ha fått svaret att akademien själva bör svara för beslut om sina stadgar och införde en paragraf med den lydelsen (muntlig uppgift 180508 från Olof Granath, dåvarande ständigt sekreterare för Konstakademien).

Av detta kan man få uppfattningen att de kungliga akademierna numera anses vara helt privata organisationer. Uppfattningen stärks av ett uttalande i prop. 2008/09:154 om kårobligatoriets avskaffande:

De offentliga organ som enligt regeringsformen finns, vid sidan av de beslutande församlingarna, är myndigheter. Myndigheter är regeringen, domstolarna och förvaltningsmyndigheterna. Enligt 11 kap. 6 § regeringsformen lyder de statliga förvaltningsmyndigheterna som huvudregel under regeringen. Organ som är organiserade privaträttsligt är inte offentliga organ, även om de i vissa fall kan ha ålagts offentliga uppgifter. Regeringsformen skiljer alltså mellan offentliga organ och privaträttsliga sådana. Några "blandade" organ finns inte enligt regeringsformens definitioner.⁴ (prop. 2008/09:154 s. 18)

Mot detta talar att akademierna inte är ideella föreningar, stiftelser, aktiebolag, eller någon annan etablerad privaträttslig organisationsform (jfr Schultz 2018). De följer inte de regler och lagar som är förknippade med dessa. Det är bland annat därför som de saknar redovisningsskyldighet. I SCB:s register listas de som "offentliga korporationer och anstalter". I denna kategori ingår även bland annat hushållningssällskap, Advokatsamfundet, och några andra organisationer med lång historia och i vissa fall uppgifter av offentlig karaktär. Intrycket av "blandform" styrks av att de kungliga akademierna ingår i en katalog av organisationer som är befriade från inkomstskatt (SFS 1999:1229 7 kap 17§). I ett förtydligande från Skatteverket framgår att "det torde krävas att den har någon form av offentlig sanktion från samhället för att uppfylla kraven i inkomstskattelagens mening (prop. 1942:134 s. 48). Att bara kalla sig för akademi medför inga skatteprivilegier." (Skatteverket 2018). Kanske är det denna offentliga sanktion som föranledde Vitterhetsakademien i det ovan refererade remissvaret att begära att Kungl. Maj:t även i fortsättningen skulle godkänna dess stadgar.

Till detta kommer även andra åldriga privilegier. Svenska Akademien har som bekant ett kungligt uppdrag att utarbeta en svensk ordbok, med vilket man har sysselsatt sig under drygt 230 år. I skrivande stund har man kommit till ordet "vret" (SAOB.se). Arbetet finansieras med hjälp av ett kungligt privilegium som ger akademien utgivningsrätten på Post- och Inrikes Tidningar, som är Sveriges officiella tidning och där bland annat information om konkurser måste publiceras. Utgivningen är numera genom avtal utlagd på Bolagsverket, som kompenserar akademien med ca 14 miljoner kronor årligen (prop. 2005/06:96).

Trots den anomali i den svenska organisationsfloran som Svenska Akademien utgör, och trots regeringens uttalande i kårobligatoriepropositionen,

4 Paradoxalt nog skulle en konsekvent tillämpning av denna tolkning leda till att Hovet måste betraktas som en privaträttslig organisation, eftersom Kungliga Hovstaterna inte är en myndighet, en domstol eller en beslutande församling. Detta var förmodligen inte grundlagsfädernas avsikt.

måste man nog ändå påstå att Svenska Akademien är en kunglig akademi, och att de kungliga akademierna är en sorts förvaltningsrelikter grundade av statsmakten för att fullgöra offentliga uppgifter med en långt gången frihet, och att de trots 1900-talets förvaltningspolitiska reformer inte kan ses som helt privaträttsliga organisationer utan har en tydlig koppling till staten.

Får kungen ändra Svenska Akademiens stadgar?

När vi nu kommer till frågan om vem som har rätten att ändra Svenska Akademiens stadgar kan vi alltså konstatera att akademien grundades genom ett kungligt beslut år 1786 som ett led i Gustav III:s strävanden att inrätta en struktur för den statliga kultur- och forskningspolitiken. Regeringen fann inte någon anledning att ändra Svenska Akademiens stadgar i samband med reformerna på 1900-talet eftersom man redan hade fråntagit akademien alla offentliga förvaltningsuppgifter (uppenbarligen betraktades inte ordboksarbetet som en sådan). Däremot hade ansvaret för samtliga övriga akademier övergått från kungen personligen genom 1809 års regeringsform till Kungl. Maj:t och därefter genom 1974 års regeringsform till regeringen.

Detta är en självklarhet: i övergångsbestämmelserna till den nu gällande regeringsformen framgår att ”Bestämmelser i äldre lag eller annan författning om Konungen eller Kungl. Maj:t skall gälla regeringen, såvida det icke följer av författning eller i övrigt framgår av omständigheterna att konungen personligen, Högsta domstolen, Regeringsrätten eller kammarrätt åsyftas.” (SFS 1974:152).

Av övergångsbestämmelserna (RF öb 1974 6p) framgår också att äldre författningar som inte meddelats enligt lag äger fortsatt giltighet. Som Strömberg (1989: 53) uttrycker det: ”Dessa övergångsbestämmelser har bevarat giltigheten hos talrika av Kungl. Maj:t beslutade förordningar, kungörelser, reglementen, stadgor osv, som gäller ämnen vilka numera faller inom lagområdet. Sådana författningar behåller sin giltighet tills vidare, trots att de numera skulle ha beslutats i form av lag eller med stöd av bemyndigande i lag.”

Hade Svenska Akademiens stadgar ändrats någon gång under 1800- eller 1900-talen hade det således varit uppenbart att stadgarna idag hade varit regeringens ansvar. Med tanke på regeringens inställning till de kungliga akademierna sedan 2010 hade en framställan från Svenska Akademien om att ändra sina stadgar eventuellt resulterat i att regeringen hade informerat om att akademien själv kunde ändra sina stadgar. Om den hade varit förmögen att göra detta under sitt nuvarande tillstånd är svårt att säga.

Att kungen hävdar att det är han och ingen annan som kan ändra Svenska Akademiens stadgar framstår alltså som häpnadsväckande. Argumentationen som har framförts från hovets sida kan sammanfattas med följande intervjuat i tidskriften Dagens Juridik från Fredrik Wersäll:

Vår analys är att när Gustaf III inrättade Svenska Akademien 1786 så var det en förlängning av kungamakten som den såg ut på den tiden, säger Fredrik Wersäll, till Dagens Juridiks systerpublikation *Legally Yours*.

– Han gav sig själv och sina efterträdare inflytande över Akademien genom att han ställde sig själv som dess beskyddare och bland annat behöll rätten att säga nej till inval av ledamöter.

– Däremot står det ingenting i stadgarna om formerna för att ändra dem. Det tolkar både jag och Johan [Hirschfeldt] som att avsikten i vart fall inte var att ge akademien själv möjlighet att ändra stadgarna. Och om det inte var kungen som skulle ha den möjligheten, vem skulle det då vara?

– Jag kan inte se att de finns någon åtgärd sedan 1786 som skulle inneburi att regeringen skulle ha fått den här makten – det har den heller aldrig gjort anspråk på. Det inflytande som kungen hade 1786 i det här avseendet, det bör kungen fortfarande ha kvar. (Dagens Juridik 2018)

Argumentet att inrättandet av Svenska Akademien var en ”förlängning av kungamakten” har berörts ovan. Gustav III var enväldig kung 1786 och inrättade akademien i egenskap av regent, en uppgift som övertagits av regeringen. Svenska Akademien gavs en officiell funktion i samhället med stor självständighet och var inte avsedd att vara monarkens privata lekstuga, även om kungar fram till åtminstone Oscar II flitigt använde sin rätt att påverka invalet av ledamöter (uppgift i *Svenskt Biografiskt Lexikon*, artikel om Oscar II). Att, som Wersäll argumenterar, kungen gav sig själv och sina efterträdare makten över Akademien kan inte tillmätas någon större betydelse, eftersom Gustaf III även gav sig själv och sina efterträdare makten över regeringsmakten som helhet i samband med statskuppen 1772, vilket ju efterföljande konstitutionella reformer framgångsrikt har undanröjt.

Om man ska försöka tolka Wersälls argument skulle alltså beslut som fattats före 1809 och därefter inte ändrats av Kungl. Maj:t utgöra en sorts tidskapslar från enväldet som det demokratiska samhället inte rör på. Även om man kan tycka att lösningen med kungens ingripande i fallet med Svenska Akademien är en praktisk och snabb lösning som tycks respekteras av samtliga parter, inklusive regeringen, är detta en exempellös utvidgning av kungamakten under den gällande regeringsformen.

Wersäll anger dessutom som ett argument att kungen är akademiens beskyddare. Att stå under kungligt beskyddarskap betyder dock inte kompetens att ändra organisationers stadgar. Som sagts tidigare är kungen beskyddare för de övriga 17 kungliga akademierna samtidigt som regeringen eller akademierna själva uppenbarligen har mandat att ändra sina stadgar. Kungen är även beskyddare för bland annat AIK och Orphei Drängar.

I en välskriven artikel i Dagens Juridik ger tingsfiskalen vid Uppsala tingsrätt Daniel Bergström mer detaljerade argument för kungens kompetens i denna fråga (Bergström 2018). Han anför att regeringsformen inte innehåller något förbud för kungen att utöva makt i andra sammanhang än de som tydligt har överförts från Kungl. Maj:t till regeringen, dvs vad gäller styret av myndigheter eller normgivningsmakten. Som exempel anføres Kungliga Hovstaterna, som inte är en myndighet och som kungen bestämmer över självständigt trots att verksamheten är skattefinansierad. Bergström menar att de kungliga akademierna är knutna till kungen som person, som konung eller "monark", och inte som statschef.

Bergström gör därvid misstaget att han omnämner de kungliga akademierna i klump: som tidigare visats är det regeringen som råder över de andra akademierna och inte kungen. Svenska Akademien utgör ett särfall på grund av sin speciella historik. Vad än kungens förhållande till de andra akademierna kan vara, vore det alltså ett annat förhållande som han tänks ha till just Svenska Akademien. Även här är det alltså tidskapselargumentet som skyntar fram: alla kungens gamla rättigheter och privilegier som inte uttryckligen övergått till regeringen genom 1974 års regeringsform skulle kvarstå. Om detta tidskapselargument ska anses vara giltigt kan man med viss bävan spekulera i vad som kommer att hända nästa gång någon kammarherre kommer och viftar med ett papper med Gustav III:s eller Karl XII:s namn på.

Påståendet att kungen och ingen annan kan ändra akademiens stadgar kan för övrigt enkelt prövas genom att föreställa sig att Sverige hade blivit en republik under 1970-talet och att en svensk monark således inte hade funnits tillgänglig i den nu uppkomna situationen. Frågan är då om verkligen Gustav III:s döda händer hade dragit ner Svenska Akademien i graven eller om man kanske ändå inte hade ansett att frågan låg i den hypotetiskt republikanska statsledningens händer. Man kan jämföra med Svenska Akademiens förebild, Franska Akademien, där samtliga de befogenheter som enligt stadgarna tillkommer kungen numera har övergått till republikens president (Statuts de l'Académie Française (1816), Art. 17).

Hur hanteras en monark?

Kungens befogenheter bestäms av lag och konstitutionell praxis (Sterzel 1998). Jag har här gett uttryck för uppfattningen att konstitutionell praxis i detta fall innebär att regeringen har den relevanta beslutskompetensen. Det har helt enkelt inte förekommit tidigare att kungen som person snarare än som regent har tagit beslut om organisationer av den typ som akademierna tillhör. Tidskapselargumentet saknar giltighet: avsikten med 1809 och 1974 års regeringsformer var inte att låta små reservat av personligt envælde finnas kvar. Monarken saknar normgivningsmakt: den tillkommer endast riksdag och regering (Strömberg 1989: 30).

Men den uppkomna situationen pekar på ett ytterligare problem: när kungen skriker in finns det ingen som kan stoppa honom. I sin intressanta uppsats om statschefens ställning i 1974 års regeringsform pekar Fredrik Sterzel (1998) på att regeringen saknar normgivningsmakt gentemot kungen: det är därför som regeringen inte kan begära en redovisning av vad hovet använder apanaget till. I föreliggande fall hade regeringen inte kunnat komma med kontraorder och krävt att kungen skulle ta tillbaka sitt uttalande om Svenska Akademien.

Hade riksdagen kunnat göra något? Fredrik Sterzel uttryckte för egen del stor tveksamhet och ansåg att riksdagen i så fall först måste besluta om en grundlagsändring för att ge sig själv befogenhet att lagstifta mot kungen. ”Det förefaller riktigtast att hävda, att riksdagen saknar befogenhet att då tillgripa lagstiftning, men samtidigt upprepa författningsutredningens ord i ett annat sammanhang: Det tjänar knappast något syfte att spekulera över vilka situationer som här teoretiskt kan tänkas uppstå” (ibid.: 75f)

Jag har i denna text spekulat över en situation som uppstått rent praktiskt. Händelseutvecklingen verkar antyda att den svenska monarkin inte är fullt så avlövad som vi har trott. Om detta innebär ett prejudikat för en kungamakt som på eget bevåg utökar sina befogenheter, kanske med hjälp av tidskapselargumentet, är det en potentiellt sett riskabel väg framåt. För att värna 1974 års regeringsforms portalparagraf bör i så fall kungens befogenheter begränsas ytterligare lagstiftningsvägen. I sista hand återstår annars alltid republikhotet.

Källor

- Bergström, Daniel, 2018. ”Kungen kan förfoga över Svenska Akademiens stadgar – inte som statschef utan som kung”, *Dagens Juridik* 25 april 2018 <http://www.dagensjuridik.se/2018/04/kungen-kan-forfoga-over-svenska-akademiens-stadgar-inte-som-statschef-utan-just-som-kung>. Hämtad 2018-05-02.
- Bramstång, Gunnar, 1999. ”Kungl. Maj:ts Ordens rättsliga status. Ett blygsamt bidrag till diskussionen kring bl.a. myndighetsbegreppet i relation till konungen underställda organ”, i Marcusson, Lena (red.), *Festskrift till Fredrik Sterzel*. Uppsala: IUSTUS förlag.
- Dagens Juridik, 2018. ”Vem, om inte kungen, har rätt att ändra Akademiens stadgar? – presidentens sista dag på hovrätten”, *Dagens Juridik* 20 april 2018. <http://www.dagensjuridik.se/2018/04/vem-om-inte-kungen-har-ratt-att-andra-akademiens-stadgar-presidentens-sista-dag-pa-hovratten> Hämtad 2018-05-02.
- Eliot, George, 1996 [1874]. *Middlemarch*. Oxford: Oxford University Press.
- Engwall, Lars, 2015. ”Academies and their roles in policy decisions” i Wedlin, Linda & Nedeva, Maris (red.) *Towards European Science: Dynamics and Change in Science Policy and Organization*. Cheltenham: Edward Elgar, s. 147–174.
- Grahn, Sindra & Farran-Lee, Lydia, 2018. ”Hovet: Svenska Akademien kan inte välja in nya ledamöter utan avhopparna”, SVT Nyheter 23 maj 2018. <https://www.svt.se/kultur/enligt-hovet-kan-inte-svenska-akademien-valja-in-ledamoter-utan-avhopparna> Hämtad 2018-08-31.

- Grönberg, Anna & Grönlund, Erik, 2018. "Sara Danius och Katarina Frostenson lämnar Svenska Akademien". SVT Nyheter 12 april 2018. www.svt.se/kultur/bok/sara-danius-lamnar-posten-som-standing-sekreterare-i-svenska-akademien-1. Hämtad 2018-05-07.
- Gustafsson, Nils, 2018. "Dags för regeringen att kliva in i Svenska Akademien?", *Svenska Dagbladet* 14 april 2018. <https://www.svd.se/dags-for-regeringen-att-kliva-in-i-svenska-akademien> Hämtad 2018-05-07.
- Gustafsson, Matilda, 2017. "18 kvinnor – Kulturprofil har utsatt oss för övergrepp", *Dagens Nyheter*. 21 november 2017. <https://www.dn.se/kultur-noje/18-kvinnor-kulturprofil-har-utsatt-oss-for-overgrepp/>. Hämtad 2018-05-02.
- Hemström, Carl, 2001. "De regionala lärda samfundens rättsliga ställning". Publicerad PM, april 2001.
- Herlitz, Nils, 1970. "Partiell författningsreform", *Svensk Juristtidning* <http://svjt.se/svjt/1970/1>. Hämtad 2018-05-17.
- Hovprotokoll nr 6, 2 maj 2018. Tillgänglig via <http://www.kungahuset.se/press/pressmeddelanden/2018pressmeddelanden/fortydligandeavsvenskaakademiensstadgarnug-enomfort.5.2af3fd3d1623a2c7957110b2.html>. Hämtad 2018-05-07.
- Kungahuset.se 2018a. <http://www.kungahuset.se/press/pressmeddelanden/2018pressmeddelanden/uttalandeavhmkonungen.5.58fba5d1623a378c4815e6c.html>. Hämtad 2018-05-07.
- Kungahuset.se 2018b. "Förttydligande av Svenska Akademiens stadgar nu genomfört" <http://www.kungahuset.se/press/pressmeddelanden/2018pressmeddelanden/fortydligandeavsvenskaakademiensstadgarnugenomfort.5.2af3fd3d1623a2c7957110b2.html>. Hämtad 2018-05-07.
- Lindkvist, Hugo, 2018a. "Akademiens utredning: Kulturprofilen avslöjade sju nobelpristagare", *Dagens Nyheter* 9 april 2018. <https://www.dn.se/kultur-noje/svenska-akademiens-utredning-kulturprofilen-avslöjade-sju-nobelpristagare/>. Hämtad 2018-05-02.
- Lindkvist, Hugo, 2018b. "Några av de grundläggande frågorna som måste besvaras om Akademien ska räddas", *Dagens Nyheter* 16 april 2018. <https://www.dn.se/kultur-noje/nagra-av-de-grundlaggande-fragorna-som-maste-besvaras-om-akademien-ska-raddas/>. Hämtad 2018-05-07.
- prop. 2008/09:154. "Frihet och inflytande: kårobligatoriets avskaffande."
- prop. 2005/06:96. "Elektroniskt kungörande i Post- och Inrikes Tidningar."
- prop. 1974:28. "Kungl. Maj:ts proposition angående den statliga kulturpolitiken."
- SOU 1972:66. "Kulturrådet: Ny kulturpolitik. Nuläge och förslag."
- SOU 2009: 16. "Betänkande av Kulturutredningen. Grundanalys."
- Schultz, Mårten, 2018. "Tveksamt om kungen har rätt att ändra i stadgarna", *Svenska Dagbladet* 14 april 2018. <https://www.svd.se/tveksamt-om-kungen-har-ratt-att-andra-i-stadgarna>. Hämtad 2018-05-07.
- da Silva, Talí, 2018. "Danus och Englund: 'Vi återvänder inte till Akademiens arbete'" SVT Nyheter 31 augusti 2018. <https://www.svt.se/kultur/sara-danius-atervander-inte-till-akademien> Hämtad 2018-08-31.
- Statuts de l'Académie Française, délibérés dans sa séance extraordinaire du 21 juin 1816. http://www.academie-francaise.fr/sites/academie-francaise.fr/files/statuts_af_o.pdf Hämtad 2018-05-08.
- Sterzel, Fredrik, 1998. "Statschefens ställning", i *Författning i utveckling. Konstitutionella studier av Fredrik Sterzel*. Rättsfondens skriftserie 33.

- Svenska Akademiens Ordbok. <https://www.saob.se/om/>. Hämtad 2018-05-02.
- Skatteverket 2018. Rättslig vägledning. Juridiska personer enligt 7 kap. 16 ° IL <https://www4.skatteverket.se/rattsligvagledning/edition/2018.3/322315.html#h-Akademier>. Hämtad 2018-05-02.
- Stjernquist, Nils, 1971. "Grundlagsberedningskompromiss i statschefsfrågan", *Statsvetenskaplig tidskrift* 74(4): 377-379.
- Strömberg, Håkan, 1989. *Normgivningsmakten enligt 1974 års regeringsform*. Andra upplagan. Lund: Juristförlaget i Lund.
- Svenska Akademiens Handlingar Ifrån År 1786. https://sv.wikisource.org/wiki/Svenska_Akademiens_handlingar/Konungens_Bref_om_Akademiens_inr%C3%A4ttning. Hämtad 2018-05-02.
- Svenska Akademiens Ordbok (SAOB) *kunglig*, 1b, tryckår 1938.
- Svenskt Biografiskt Lexikon, *Oscar II*.
- TT/SVD 2018a. "Kris i Svenska Akademien – tre nya avhopp", *Svenska Dagbladet* 6 april 2018. www.svd.se/kjell-espmark-ett-oerhort-svart-beslut. Hämtad 2018-05-07
- TT/SVD 2018b. "Stor manifestation för Danius", *Svenska Dagbladet* 19 april 2018. <http://www.svd.se/stor-manifestation-for-danius>. Hämtad 2018-05-07.
- TT/SVD 2018c. "Akademibeslut: hellre kungen än regeringen", *Svenska Dagbladet* 18 april 2018. <https://www.svd.se/akademibeslut-hellre-kungen-an-regeringen>. Hämtad 2018-05-07.
- Wijkander, Keith, 2017. *Naturen inför rätta. Skandalen som skakade Vetenskapssverige*. Stockholm: Fri Tanke.
- Wikipedia 2016. *Kungligt brev*, version 10 dec 2016, 14.52 UTC. sv.wikipedia.org/w/index.php?title=Kungligt_brev&oldid=38400399. Hämtad 2018-05-07

